

В. О. Онищук,
аспірант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

АКТИВІЗАЦІЯ СТИМУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

V. Onyshchuk,
Postgraduate Student at the Department of Finance named after S.I. Yuriy,
Ternopil National Economic University, Ternopil

ACTIVATION OF THE STIMULATING INFLUENCE OF LABOR MIGRANTS' MONEY TRANSFERS ON THE ECONOMY OF UKRAINE

З'ясовано причини надходження грошових переказів трудових мігрантів з-за кордону, досліджено їх вплив на соціально-економічне середовище країни. Проаналізовано позитивні та негативні наслідки впливу грошових переказів на мікро- та макрорівні. Досліджено економічні загрози неефективного використання приватних трансфертів трудових мігрантів. Запропоновано комплекс заходів для безпосередніх суб'єктів міграційних процесів: держави як основного їх регулятора та приватного сектора економіки як потенційного об'єкта інвестування для трудових мігрантів, які покликані підвищити стимулюючий вплив грошових переказів трудових мігрантів.

The reasons of receipt of money transfers of labor migrants from abroad are brought to light, their influence on the socio-economic situation of the country is investigated. The positive and negative consequences of the remittances impact on the micro and macro levels have been analyzed. The economic threats of inefficient use of labor migrants' private transfers are investigated. The complex of measures for the direct subjects of migration processes is offered: the state as their primary regulator and the private sector as a potential investee for labor migrants, which aims to increase the stimulating effect of remittances of migrant workers.

Ключові слова: трудова міграція, трудові мігранти, грошові перекази, приватні трансферти, міграційний капітал.

Key words: labor migration, labor migrants, money transfers, private transfers, migration capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Феномен поширення трудових міграцій, як і збільшення обсягів надходження грошових переказів трудових мігрантів у країни-донори робочої сили, є глобалізаційним трендом. Україна перебуває на шляху перебалансування економічних, соціальних та ресурсно-екологічних складових розвитку. Цей процес є нелегким та довготривалим, адже залежить від ефективності еконо-

мічного та політичного реформування, зміни державної ідеології, яка, на жаль, підмінена інтересам політичної еліти. Це, в свою чергу, зумовлює поглиблення соціальної нерівності та маргіналізацію значної частини населення. Досить часто для того, щоб уникнути наслідків цього деструктивного явища, громадяни змушені самотійно вирішувати проблеми соціального та матеріального характеру. Це і зумовлює збільшення інтенсивності

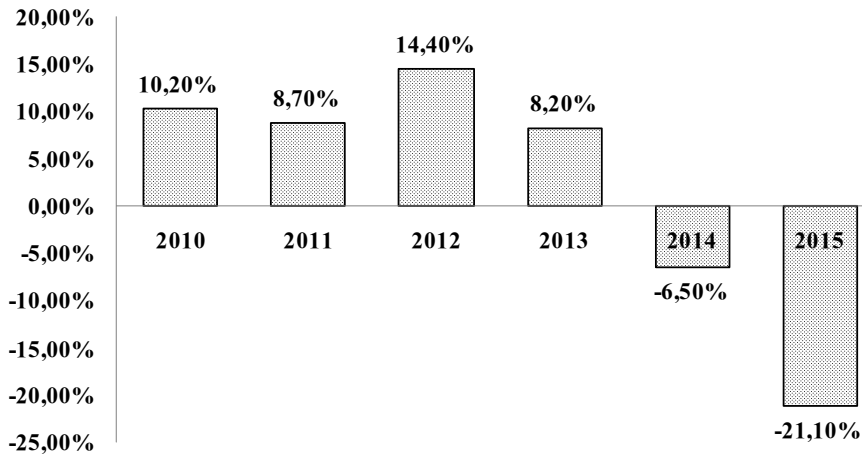

Рис. 1. Динаміка середньомісячної реальної заробітної плати в Україні в 2010—2015 рр., у відсотках до попереднього року

Джерело: [2, с. 6].

міграційних процесів і, як наслідок, надходження значної частки міграційного капіталу до країн походження трудових мігрантів.

Актуальність дослідження обумовлюється тим, що неконтрольований характер надходження грошових переказів трудових мігрантів, а також їхній неефективний розподіл та використання не лише не вирішують проблеми соціальної, майнової та фінансової нерівності, а й досить часто поглиблюють їх (наприклад, створюючи ажіотаж платних медичних послуг, на ринку нерухомості, авторинку тощо).

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам природи функціонування і формування міграційного капіталу присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків: А. Гайдучького, Т. Кізими, І. Крупки, О. Купец, П. Кухти, Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Позняка, Д. Рати, Б. Робертса, Дж. Френкеля та ін. Незважаючи на значну увагу до окресленої проблематики, актуальними залишаються наукові дослідження, пов'язані із розробленням напрямів активізації позитивного впливу грошових переказів трудових мігрантів на доходи та рівень добробуту домогосподарств і економіку країни в цілому.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження аспектів ефективного використання грошових переказів трудових мігрантів, виявлення потенційних загроз та причин негативної ситуації в цій сфері, вироблення рекомендацій щодо дієвих механізмів міграційної політики в контексті якісного розподілу цього масштабного фінансового ресурсу міграційного характеру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Грошові перекази трудових мігрантів, як одна із форм прояву міграційного капіталу, є наслідком міграційного процесу в Україні. Відповідно до даних третього опитування населення за період 2015—2017 рр., яке провела Державна служба статистики, в Україні нараховується близько 1,3 млн трудових мігрантів (без урахування тих осіб, що вже давно працюють за кордоном, і тих родин, які виїхали на заробітки у повному складі).

Це явище закономірним, якщо взяти до уваги той факт, що динаміка середньомісячної реальної заробітної плати протягом 2010—2017 рр. мала певні особливості (рис. 1). Так, протягом 2010—2013 рр. середньомісячна реальна заробітна плата зростала в порівнянні з попереднім роком в середньому на 10 %. У 2014 р. спостерігаємо прояви негативної тенденції: реальна заробітна плата становила 94% від рівня 2013 р., тобто знизилася на 6%, а у 2015 р. її показник сягнув 80% від рівня 2014 року, знизившись на 20%. Така ситуація пов'язана із стрімкою інфляцією національної валюти. У доларовому еквіваленті також спостерігаємо різке скорочення середньомісячної реальної заробітної плати з 292 дол. США у 2014 р. до 192 дол. США у 2015 р. [2, с. 6].

Беручи до уваги результати дослідження Дж. Френкеля (який доводить, що цикли грошових переказів (за їх обсягами) відповідають циклам країни відправлення переказу (тобто країни призначення мігранта) та дзеркально протилежні циклам економічного становища країни, приймаючої перекази (країни походження мігранта) [3, с. 11]), вважаємо, що для вітчизняних реалій грошові перекази трудових мігрантів можуть мати стабілізуючий ефект та носити компенсаційний характер. Оскільки широкий спектр економічних та соціальних показників (як-от: інфляція, рівень безробіття, розміри мінімальної заробітної плати та соціальних виплат, рівень життя, доступ до якісних освітніх та медичних послуг) залишається на досить низькому рівні, трудові мігранти, надсилаючи в країну походження зароблені кошти, покращують економічне становище своїх домогосподарств та мінімізують ризики, пов'язані із фінансовою нестабільністю та рецесійними явищами в українській економіці.

Незважаючи на актуальність проблеми надходження грошових трансфертів трудових мігрантів з-за кордону, серед науковців й досі ведуться дискусії щодо неоднозначності їх впливу на економіку країни походження трудового мігранта. Загалом виділяють три напрями впливу переказів такого роду:

- на добробут та рівень доходів домогосподарств, рівень бідності та майнове розшарування;
- на зайнятість, виробництво та економічний розвиток;

Рис. 2. Економічна "пастка" неефективного використання грошових переказів трудових мігрантів

Джерело: [10].

— на скорочення дефіциту торговельного та платіжного балансу [4, с. 16].

Тобто, грошові перекази трудових мігрантів здійснюють вплив як на мікро-, так і на макrorівні. На мікрорівні (рівні домогосподарств) спостерігаємо вплив грошових переказів трудових мігрантів на структуру доходів та витрат домогосподарств. Адже маючи хоча б одного члена сім'ї за кордоном, домогосподарство отримує додаткове джерело доходу, яке переважно є більшим, ніж розмір середньомісячної заробітної плати в Україні. Так, за даними дослідження Міжнародної організації праці, середньомісячний заробіток одного трудового мігранта у 2017 році складав 722 дол. [5], а зарплата одного штатного працівника, зайнятого в економіці України у 2016 році — 200 дол. (у січні — листопаді 2017 року — 262 дол.) [6]. Зрозуміло, що у країні призначення трудовий мігрант несе певного роду видатки (на проживання, харчування, забезпечення необхідних умов своєї життєдіяльності тощо). Проте щонайменше третину зароблених коштів трудовий мігрант надсилає на батьківщину. Відтак зростає і добробут самого домогосподарства. Це сприяє стимулюванню особистого споживання членів домогосподарств. Адже отримані кошти спрямовуються не лише для забезпечення особистих потреб, а й на купівлю нерухомості, товарів тривалого використання, освіти, медицину, відпочинок. Певна частка грошових переказів залишається для заощадження на майбутні періоди, коли трудовий мігрант повернеться додому на тривалий час.

Проте у цьому процесі існує й ряд загроз, які проявляються через втрату мотивації до працевлаштування на батьківщині, освіти та саморозвитку (особливо це

стосується підлітків та осіб працездатного віку, які формують категорію економічно активного населення країни). Пасивність та втрата інтересу до політичної та економічної ситуації в країні ще більше поглиблюють проблему "недореформ".

На державному рівні грошові перекази трудових мігрантів — це додаткові фінансові потоки, які залежно від їхнього обсягу можуть здійснювати вплив на економічне зростання, національний дохід, ВВП, платіжний баланс, ринок праці, рівень бідності тощо [7, с. 61].

Також притік грошових переказів трудових мігрантів може позитивно впливати на економічне зростання через механізм мультиплікаційного ефекту. Надходження переказів мігрантів до домогосподарств сприяє збільшенню ними обсягів споживання і інвестицій, що, в свою чергу, призводить до збільшення доходів інших домогосподарств, які також збільшують обсяги споживання та інвестицій. Зростання попиту та інвестицій сприяє створенню нових робочих місць і збільшенню виробничих потужностей.

Однак деякі вчені зазначають, що позитивний вплив переказів трудових мігрантів на економічне зростання є сумнівним, наводячи такі аргументи: по-перше, більша частина отриманих переказів спрямовується на споживання, а інвестиції здійснюються у ризикові проекти, спрямовані на отримання швидкого прибутку, що не створює міцної основи для економічного зростання; по-друге, перекази трудових мігрантів можуть негативно впливати на пропозицію робочої сили, оскільки реципієнти цих переказів матимуть меншу потребу працювати; по-третє, великі обсяги переказів трудових мігрантів

можуть спричинити ревальвацію національної валюти, а це може призвести до зменшення конкурентоспроможності експортних товарів на світовому ринку. Ця проблема є особливо актуальною для таких великих експортерів, як Китай та Індія [8].

Безумовно, грошові перекази позитивно впливають на поточний рахунок платіжного балансу. Значні обсяги переказів знижують дефіцит по поточних операціях, скорочуючи вірогідність кризи платіжного балансу, що є важливою умовою проведення економічних реформ. Грошові перекази трудових мігрантів, забезпечуючи додаткові валютні надходження, дозволяють поступово обмежувати вплив і залежність від міжнародних фінансових організацій [9, с. 119].

Також необхідно зазначити, що доволі значні притоки міграційного капіталу в Україну надають уряду додаткову ступінь фіскальної та монетарної свободи, яка використовується не належним чином з великими видатками на невиробниче споживання. До цих видатків можна віднести як утримання великого неефективного апарату державного управління, трансферти у збитковий Пенсійний Фонд і компанію "Нафтогаз", так і субсидії для окремих галузей промисловості та "привілейованих" приватних компаній. Крім того, грошові перекази трудових мігрантів дозволяють домогосподарствам самостійно "придбати" суспільне благо, а не покладатися виключно на обов'язки державної влади, сприяючи подальшому розвитку неформальної моделі соціального забезпечення в Україні [10, с. 48].

Оскільки, на жаль, очільниками країни нерідко є особи, що лобіюють інтереси окремих бізнес-еліт, уряд не завжди має змогу ввести в дію політику та інститути, необхідні для ефективного функціонування ринків товарів і факторів виробництва. Як наслідок, структурні обмеження втягнули українську економіку в стан рівноваги "часткових реформ". За таких умов притік грошових переказів трудових мігрантів (поряд із доходами домогосподарств за рахунок таких внутрішніх джерел, як заробітна плата, дохід від підприємницької діяльності, соціальні трансферти) "підіграють" внутрішній попит, який сприяє короткостроковому економічному зростанню.

На жаль, нестабільний банківський сектор, обмежені інвестиційні можливості для більшості українців, корупція в сфері державного управління не сприяють ефективному використанню додаткових фінансових ресурсів у вигляді грошових трансфертів заробітчан. Таким чином, українське суспільство потрапило у замкнуте коло: несприятливі умови для життя — міграція — переказ коштів на батьківщину — неефективне використання грошових переказів трудових мігрантів — несприятливі умови для життя (рис. 2).

Відтак замкнене коло, в якому опинилася країна, демонструє відсутність стимулів для залучення стратегічних приватних інвестицій та створення нових робочих місць з належним рівнем заробітної плати. У зв'язку із цим можемо стверджувати, що грошові перекази від трудової міграції в Україні мають обмежений вплив на ключові аспекти розвитку країни, як-от: формування людського капіталу, макроекономічну стабільність, зменшення соціальної напруги у суспільстві, позитивні політичні зміни тощо.

Саме тому вважаємо, що важливим завданням для нашої країни має стати ліквідація "пастки" неефективного використання грошових переказів трудових мігрантів з одночасним обмеженням чи попередженням при цьому їхніх негативних ефектів. Таким чином, у сучасних умовах уряду слід звернути увагу на раціональне макроекономічне управління, прогресивні інституційні реформи і стратегії економічного розвитку, які включали б усі сфери економіки. Також переконані, що ефективна політика держави має ґрунтуватися не лише на якісному емпіричному дослідженню процесу чи явища, а й на вивченню зарубіжного досвіду країн, які успішно вирішили схожу або аналогічну проблему.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи сказане вище, приходимо до висновку, що задля підвищення ефективності регулювання та рівня безпеки грошових переказів трудових мігрантів необхідно об'єднати зусилля органів державної влади, бізнес-структур, а також самих осіб, що здійснюють трудову міграцію за кордон. Оскільки питання трудової міграції і, як наслідок, надходження стабільних фінансових потоків в Україну є комплексним та стосується не лише безпосередніх суб'єктів міграційних процесів, а й держави (як основного регулятора) та приватного сектора економіки (як потенційного об'єкта інвестування), вважаємо за доцільне у цій важливій сфері фінансових відносин вжити таких першочергових заходів:

для суб'єктів міграційних процесів:

- максимально використовувати потенціал громадських об'єднань українців на Батьківщині та за кордоном;

- підвищувати особистий рівень фінансової грамотності та членів своїх домогосподарств;

- усвідомлювати неефективність використання неформальних каналів переказу коштів, а також неприпустимість ухилення від оподаткування;

- сформулювати пріоритети раціонального використання пересланих коштів у контексті їхнього спрямування не лише на споживання, а й для формування майбутнього джерела доходів;

для державних органів влади:

- привести національне законодавство у повну відповідність до міжнародних стандартів у сфері трудової міграції та регулювання грошових трансфертів трудових мігрантів;

- посилити роботу уряду, зокрема Міністерства закордонних справ України щодо укладання нових міждержавних угод та договорів про взаємне працевлаштування громадян та їхній соціальний захист (врегулювання питань пенсійного страхування, збільшення квот на працевлаштування, захист соціальних прав українських громадян, забезпечення сприятливих можливостей працевлаштування за кордоном) з найбільшими країнами призначення українських трудових мігрантів (Росія, США, Казахстан, Німеччина, Італія, Білорусь, Польща, Чехія, Ізраїль, Узбекистан, Іспанія, Канада, Молдова, Угорщина, Португалія, Латвія, Кіпр, Естонія, Великобританія, Греція);

— співпрацювати з громадськими правозахисними організаціями та дипломатичними установами України за кордоном шляхом інформаційної та роз'яснювальної роботи з потенційними чи безпосередніми мігрантами;

— оптимізувати кадровий склад консульських відділів посольств і консульств відповідно до кількості трудових мігрантів у країнах перебування [11, с. 158];

— з метою легалізації грошових переказів встановити пільгові умови для їх здійснення, а саме: законодавчо закріпити спрощену систему грошових переказів з-за кордону, зменшити оплату за банківські послуги тощо [11, с. 159];

для приватного сектора економіки:

— створити сприятливі умови для залучення фінансових ресурсів представників української спільноти за кордоном у розвиток малого бізнесу на батьківщині;

— максимально використовувати результати трудової міграції (досвід, знання, фінансові ресурси трудових мігрантів) в інтересах розвитку домогосподарств мігрантів, місцевих громад, регіону та країни в цілому.

Переконані, що перелічені вище заходи сприятимуть відновленню довіри до української влади та вітчизняних фінансових інститутів та дозволять максимізувати позитивний ефект від надходження грошових переказів трудових мігрантів не лише на добробут домогосподарств, а й країни в цілому.

Література:

1. Міграція в Україні (2016 р.): факти і цифри. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

2. Frankel J.A. Are Bilateral Remittances Countercyclical? / J.A. Frankel // HKS Faculty Research Working Paper Series RWP10-037. — 2010. — September. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=596>

3. Малиновська О. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення: аналіт. доп. / О. Малиновська. — К.: НІСД, 2014. — 60 с.

4. World Employment and Social Outlook (2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_579893/lang-en/index.htm

5. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2016 році. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/Zarp_ek_m/zedm_16_u.htm

6. Русін В. Підвищення стимулюючого впливу приватних грошових переказів з-за кордону / В. Русін // Світ фінансів. — 2017. — № 4. — С. 56—64.

7. Гулий О.І. Вплив переказів мігрантів на економіку країн Азії / О.І. Гулий // Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/889>

8. Побулавець Н.Л. Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економіку країн / Н.Л. Побулавець // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2014. — № 1 (64). — С. 115—120.

9. Купец О. Развитие и побочные эффекты денежных переводов мигрантов в странах СНГ: Украина, CARIM-East RR 2012/06, Robert Schuman Centre of Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2012.

10. Слюсаренко В.Є. Формування інституту тристороннього партнерства держави — бізнесу — "третього сектора" та його вплив на міграційні процеси на сучасному етапі / В.Є. Слюсаренко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2014. — № 3 (101). — С. 153—159.

References:

1. International Organization for Migration (2016), "Migration in Ukraine: Facts and Figures" available at: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (Accessed 30 May 2018).

2. Frankel, J.A. (2010), "Are Bilateral Remittances Countercyclical?", HKS Faculty Research Working Paper Series RWP10-037, available at: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=596> (Accessed 30 May 2018).

3. Malynovs'ka, O. (2014), Perekazy mihrantiv z-za kordonu: obshchy, kanaly, sotsialno-ekonomichne znachennya [Transfers of migrants from abroad: volumes, channels, socio-economic significance], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. International Labour Organization (2017), "World Employment and Social Outlook", available at: http://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_579893/lang-en/index.htm (Accessed 30 May 2018).

5. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Average monthly wages by type of economic activity in 2016", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/Zarp_ek_m/zedm_16_u.htm (Accessed 30 May 2018).

6. Rusin, V. (2017), "Increase of stimulant private money transfers from abroad", Svit finansiv, vol. 4, pp. 56—64.

7. Hulyj, O.I. (2015), "The impact of migrant transfers on the economy of Asian countries", Tezy dopovidej III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii [Abstracts of the III International Scientific and Practical Internet Conference], available at: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/889> (Accessed 30 May 2018).

8. Pobulavets', N. L. (2014), "The impact of money transfers of labor migrants on the economies of the countries", Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo), vol.1, pp. 115—120.

9. Kupets, O. (2012), "Development and side effects of remittances of migrants in the CIS countries: Ukraine", CARIM-East RR, vol. 06.

10. Sliusarenko, V. Ye. (2014), "Formation of the Institute of tripartite partnership state - business - "third sector" and its impact on migration processes at the current stage", Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, vol. 3, pp. 153—159.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2018 р.